

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Кримінально-процесуальний кодекс України, затверджений Законом від 28 грудня 1960 р. і чинний сьогодні, впродовж свого існування зазнав суттєвого корегування.

За десять років незалежності нашої держави робота щодо оновлення кримінально-процесуального кодексу активізувалась, про що свідчать прийняття п'ятдесяти шести законів України та рішення Конституційного суду України щодо його вдосконалення.

Необхідність перегляду окремих норм КПК України була викликана нагальними потребами сучасності, змінами суспільного ладу, політичної та економічної систем.

Суттєвих змін зазнав КПК України з прийняттям Законів України від 21.06.01. № 2533 – III та № 2670 – III від 12.07.01. «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу». Їх прийняття було зумовлене також закінченням визначених Конституцією України Перехідних положень (див. Розділ XV Перехідні положення п. 13), та прийняттям нового Кримінального кодексу України.

Слід визнати, що результатом проведеної роботи якісно новий систематизований кримінально-процесуальний кодекс, який би відповідав вимогам сьогодення, не став. Його створення залишається нагальною потребою.

Тим паче, що, як показав аналіз діючих норм і практика їх застосування, внесені в КПК України зміни не завжди узгоджувались з його нормами, яких так чи інакше ці зміни торкались.

Неузгодженість і несинхронність правових норм між собою в діючому КПК призводить до протиріччя між ними, вони не дають можливості чіткого і однозначного їх тлумачення та ефективного застосування, що в результаті може призвести до неоднакового їх застосування, а в кінцевому результаті, до порушень законності.

Для прикладу ст.4 КПК України зі ст.161, п.5 ст.94, ч.2 ст.98, ст.99, ч.3 ст.991, 251, 276, 278, 279 КПК України, що стосуються порядку порушення кримінальної справи судом та реагування суду на заяви, повідомлення про злочини та на їх безпосереднє виявлення; ст.121 Основного закону та норми передбачених ст.ст.161, 24, 25, 102 та ч.1 ст.112 КПК України, що визначають загальні повноваження прокурора в кримінальному процесі; ст.261 зі ст.287, 289, 300 КПК України щодо участі при розгляді кримінальної справи таких суб'єктів як громадський обвинувач та громадський захисник.

Звернувшись до змісту ст.4 КПК України бачимо, що ця норма уповноважує суд (у розумінні п. 1 ст.32 КПК як Верховного Суду України, Верховний Суд Автономної Республіки Крим, обласний, Київський і Севастопольський, міський, міжобласний, районний (міський, міжрайонний) суди, військовий суд, суддя, який одноособово розглядає справу), а не тільки суд як суддю, який одноособово розглядає кримінальну справу, а також прокуро-

ра, слідчого і орган дізнання порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину і до їх покарання в межах своєї компетенції.

Цим самим, у нормі закріплено принцип публічності, який і зобов'язує названі органи та посадових осіб в інтересах охорони прав і свобод громадян та юридичних осіб від злочинних посягань порушити кримінальну справу при виявленні ознак злочину, розслідувати її, розглянути і вирішити по суті, застосувати відповідні норми матеріального закону до винних та інших осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння. При цьому незалежно від позиції фізичних та юридичних осіб, зокрема потерпілих осіб, обвинувачених (за винятком справ приватного обвинувачення), принцип публічності діє в усіх стадіях кримінального процесу.

Законом України № 2533 – III «Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу» від 21. 06. 2001р. введена в дію ст.16¹ КПК України, в якій визначені сторони кримінального процесу та функції обвинувачення, захисту і розгляду справи. Відповідно до ч.2 згаданої статті при розгляді справи в суді функції обвинувачення, захисту і вирішення справи не можуть покладатися на один і той же орган чи на одну й ту ж особу. Згідно з ч.5 ст.16¹ КПК України суд, зберігаючи об'єктивність, створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав. За ч.6 ст.16¹ КПК України на суд покладена функція розгляду справи.

Вище згаданим законом внесені зміни до ч.1 та п. 3 ч.4 ст.98 КПК України щодо порушення кримінальної справи, якими з ч.1 вказаної статті виключено «суд», який порушував кримінальну справу, своєю ухвалою і відповідно до п. 3 ч.4 надсилав справу прокуророві для провадження досудового слідства. За чинним законом порушити кримінальну справу уповноважено суд в особі одного судді тільки в справах про спричинення легких тілесних ушкоджень (ст.125 КК України), побоїв і мордування (ч.1 ст.126 КК України) та самоправство (ст.356 КК України).

Цим же законом із ст.ст.276, 278, 279 КПК України було виключено право суду і судді порушувати кримінальну справу відповідно за новим обвинуваченням, щодо нової особи та за завідомо неправдиві показання, неправильний переклад і неправдивий висновок.

В разі виявлення за вказаними фактами ознак злочину суд ухвалою, а суддя постановою повинен повідомити про це прокурора чи поставити перед прокурором питання про притягнення до відповідальності свідка, потерпілого, експерта або перекладача за завідомо неправдиві показання, неправильний переклад і неправдивий висновок. Із викладеного можна зробити висновок, що закон звільняє суд від обов'язків порушувати кримінальні справи публічного обвинувачення. Це відповідає визначенням ст.16¹ КПК України функціям суду як органу, що створює необхідні умови виконання сторонами наданих їм прав та обов'язків для здійснення розгляду і вирішення справи. Залишивши можливість судді порушувати кримінальні справи лише за три види злочинів приватного обвинувачення, законода-

вещь тим самим, на наш погляд, сумістив функцію обвинувачення з функцією вирішення справи і розгляду. Оскільки порушивши кримінальну справу і призначивши її до судового розгляду суддя фактично визнав, що є підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності і в подальшому цими рішеннями буде зв'язаний.

Фактично звільнивши суд від необхідності публічного реагування на злочин порушенням кримінальної справи, законодавець не виключив його із числа органів і посадових осіб, які відповідно до ст.4 КПК України зобов'язані порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення злочину, що призвело до протиріччя з вищенаведеними нормами кримінально-процесуального законодавства.

Вважаємо за необхідне:

1) виключити із ст.4 КПК України «суд», як орган, який зобов'язаний у публічних інтересах порушити кримінальну справу;

2) доповнити ст.4 КПК України ч.2 у такій редакції: «У разі виявлення ознак злочину при розгляді кримінальних справ у суді суд ухвалою, а суддя постановою повинні повідомити про це прокурора, чи постановити перед прокурором питання про притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочин».

З метою забезпечення неупередженості суду в розгляді кримінальних справ, здійснення визначених ст.16¹ КПК України функцій розгляду і вирішення справи по суті, виключити із ст.97 та ч.3 ст.98 КПК України вимоги щодо порушення судом (в особі судді) кримінальних справ про злочини, зазначені у ч.1 ст.27 КПК України, а саме: ст.125 КПК України – спричинення легких тілесних ушкоджень; ст.126 КПК України – побой та мордування; ст.356 КПК України – самоправство; із статей 99 та 99¹ виключити – суд в особі судді, як орган, що відмовляє в порушенні кримінальної справи.

Віднести функцію порушення кримінальних справ, перелічених в ч.1 ст.27 КПК України із складанням по них обвинувального висновку, до компетенції прокурора. У зв'язку з чим внести зміни і в ст.251 КПК України, що визначає особливості попереднього розгляду в справах, які порушуються за скаргою потерпілого.

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 05.11.91 р. зі змінами від 12.07.01 р. повноваження прокурора в кримінально-процесуальній діяльності закріплені нормами КПК України. Разом з тим вони в повному обсязі визначені ст.121 Конституції України. Вона передбачає, що прокуратура України становить єдину систему, на яку покладається:

1) підтримання державного обвинувачення в суді;
2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;

3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Разом з тим при співставленні визначених Конституцією повноважень прокурора з тими, що передбачені ст.25 КПК України видно, що ця норма передбачає їх більш ширшими. Так, окрім визначених Конституцією України функцій ця норма зобов'язує прокурора в усіх стадіях кримінального судочинства своєчасно вживати передбачених законом заходів до усунення порушень закону, від кого б ці порушення не виходили. Тобто слід розуміти, що вказана стаття наділяє прокурора повноваженнями здійснювати нагляд за дотриманням законності і на стадіях, що пов'язані з розглядом кримінальних справ в суді першої інстанції, а також в стадіях апеляційного, касаційного та виключного провадження.

Як бачимо зі змісту ч.3 ст 16¹ КПК України, прокурор не може здійснювати нагляд за законністю на судових стадіях, оскільки в суді при розгляді справи суд здійснює державне обвинувачення і відповідно до ч.5 цієї статті він є однією із сторін судового розгляду і користується рівними з підсудним, його захисником чи законним представником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем та їх представниками правами та свободою у наданні доказів і їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом.

Викладене дає підстави стверджувати, що на стадіях судового розгляду та перегляду судових рішень прокурор не може здійснювати нагляд за законністю і своєчасно вживати відповідних заходів до усунення всяких порушень закону, оскільки він є однією із сторін судового розгляду.

Нагляд же за діяльністю судів при розгляді кримінальних справ відповідно до ст.24 КПК України здійснюють вищестоящі суди.

До того ж, у протиріччі з вищеназваною статтею Конституції України знаходяться повноваження прокуратури, передбачені ст.102 та ч.1 ст.112 КПК України, які закріпили за прокуратурою провадження досудового слідства.

Вважаємо за необхідне привести ст.25, 102, ч.1 ст.112 КПК України у відповідність до ст.121 Конституції України. Виключити із ст.25 КПК України частину другу; із ст.102 та ч.1 ст.112 КПК України виключити слідчих прокуратури, як орган, що наділений повноваженнями здійснювати досудове слідство. Розподілити підслідні їм злочини між іншими органами досудового слідства.

У Кримінально-процесуальному кодексі України діяла ст.265, яка передбачала участь представників громадських організацій і трудових колективів у судовому розгляді. Так, ч.3 даної норми вказувала, що громадський обвинувач і громадський захисник виділялись за рішенням загальних зборів колективу.

Ці суб'єкти ст.287 КПК України визначались як учасники судового розгляду. Частинами 4 та 5 ст.265 КПК України передбачались їх права в судовому розгляді, а ст.59 та 61 КПК України – обставини, що виключали їх участь у справі. Наслідки неявки цих суб'єктів в судові засідання передбачались ч.4 ст.289 КПК України.

З прийняттям Закону № 2533 – III від 21.06.2001 р. з КПК України статті 59, 265, які передбачали участь цих суб'єктів у судовому розгляді, були

виключені. Також вони були виключені і з ч.1 ст.61 та ч.4 ст.289 КПК України, цим самим ліквідовано інститут громадського обвинувачення та громадського захисту.

Разом з тим із ст.287 КПК України громадський обвинувач та громадський захисник не виключені і значаться учасниками судового розгляду. Звернувшись до ст.289 КПК України, бачимо, що її зміст знаходиться у протиріччі з назвою.

Так, ст.289 КПК України передбачає наслідки неявки прокурора, громадського обвинувача, захисника чи громадського захисника, у той час як частина 4 з цієї статті, що передбачала ці наслідки, виключена.

Аналогічну невідповідність має і зміст ст.300 КПК України, яка визначає порядок допиту підсудного такими суб'єктами, як громадський обвинувач та громадський захисник.

З метою приведення у відповідність названих норм з внесеними до КПК України змінами, вважаємо за необхідне виключити із ст.ст.287, 289 та 300 КПК України не існуючих за законом суб'єктів кримінального процесу «громадського обвинувача» та «громадського захисника».

Проведене нами дослідження не претендує на повне висвітлення проблем, пов'язаних з колізійністю норм чинного кримінально-процесуального законодавства. Є немало інших фактів, що підтверджують цю проблему і яких ми ще не торкнулися. Викладене дає підстави стверджувати, що його якість не задовольняє вимог сьогодення і потребує негайної роботи щодо його вдосконалення з концептуальним переглядом основних засад.

Неузгодженість кримінально-процесуальних норм між собою та з Конституцією України, протиріччя у самій нормі є негативним результатом законотворчої діяльності. Це може призвести до неправильного тлумачення, застосування правової норми та порушення законності.

На наш погляд, серед основних причин, що призводять до колізійності правових норм, є неналежна якість підготовчої роботи щодо узгодженості норми з чинним законодавством при здійсненні правотворчої функції.

Надійшла до редколегії 07.05.03